

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	19/1	2025	1-28
----------------------------	------	------	------

ESKİ MEZOPOTAMYA TOPLUMLARINDA EMZİRME MOTİFİ VE TANRIÇALARLA İLİŞKİSİ

Aysel ATEŞ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 13 Mart 2025

Kabul: 17 Nisan 2025

Article Info

Received: March 13, 2025

Accepted: April 17, 2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Canlı hayatının doğumdan sonraki en önemli aşamasını oluşturan emzirmenin, Eski Mezopotamya’da dini ve toplumsal anlamda geniş yeri bulunmaktadır. Doğurganlık, annelik, bereket, besleyicilik ve yaşamın devamlılığı gibi kavramlarla ilişkilendirilen emzirme ile ilgili tasvirler tarih öncesi dönemlerden itibaren rastlanmaktadır. Akabinde Mezopotamya (Sumer, Akad, Babil ve Asur) toplumlarında emzirme ve annelik, hem doğal bir süreç olarak kabul edilmiş hem de tanrısal boyuta taşınarak kutsallaştırılmıştır. Bu motif Mezopotamyalı toplumların inancında sıklıkla Tanrıça Ninhursag ve İstar ile özdeşleştirilmiş olup, bu tanrıçaların tasvirlerde emziren kadın formunda betimlendikleri görülmektedir. Böylelikle kadının annelik ve doğurganlığı kutsallaştırılmakla birlikte toplumda kadının üreme ve besleme rolünün önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca çivi yazılı kraliyet yazıtları ve kehanet metinlerinde kralların tanrıçalar tarafından emzirildiği ifade edilmektedir. Bu da onların iktidarının meşruiyet kazanmasını ifade eden güçlü bir sembolik aktarım olarak görülmektedir. Bu çalışmada tarih öncesi çağlardan itibaren MÖ 1. binyılın ortalarına kadar Eski Mezopotamya toplumlarının düşünce ve inanç dünyasında sıklıkla karşılaşılan emzirme motifinin, arkeolojik buluntular ile çivi yazılı vesikalardan elde edilen veriler doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: aysell_ates_09@hotmail.com, ORCID-ID: 000-0001-6301-8345.

Anahtar Kelimeler: Eski Mezopotamya, Emzirme Motifi, Tanrıça

Breastfeeding Motif in Ancient Mesopotamian Societies and Its Relationship With Goddesses

Abstract

Breastfeeding, which is the most important stage of a living being after birth, has a great place in religious and social terms in Ancient Mesopotamia. Depictions of breastfeeding, which are associated with concepts such as fertility, motherhood, abundance, nourishment and continuity of life, have been encountered since prehistoric times. Subsequently, in Mesopotamian (Sumerian, Akkadian, Babylonian and Assyrian) societies, breastfeeding and motherhood were both accepted as a natural process and were sacredized by being taken to a divine dimension. This motif was frequently identified with the Goddesses Ninhursag and Ištar in the beliefs of Mesopotamian societies, and these goddesses are depicted in the form of breastfeeding women. In this way, women's motherhood and fertility were sanctified, while the importance of women's reproductive and nourishing roles in society was emphasized. In addition, it is stated in cuneiform royal inscriptions and prophetic texts that kings were breastfed by goddesses. This is seen as a strong symbolic transmission expressing the legitimacy of their power. This study aims to examine the breastfeeding motif, which was frequently encountered in the thought and belief world of Ancient Mesopotamian societies from prehistoric times to the middle of the 1st millennium BC, in line with the data obtained from archaeological findings and cuneiform documents..

Keywords: Ancient Mesopotamia, Breastfeeding Motif, Goddess

Giriş

Yerleşik hayat öncesinde her bir keşif sonucu zekâsı ve duyguları daha da gelişen insan yaşamı da sorgulamaya başlamıştır. Zira varoluş ve yok oluşu, kendisini kimin yarattığı, doğum ile ölüm arasındaki bağlantıyı ve hayatta nasıl canlı kalabildiğini merak eden insan, sorularının cevabını en yakınındaki kadın kimliğinde bulmuştur. Kadın yani doğuran “ana” hem yeni nesile can vermekte hem de temel gıda kaynağının son derece zor elde edildiği yaşam

şartlarında mucizevî bir besin olan süt ile dünyaya getirdiği yavrusunu besleyip büyütebilmektedir¹.

Anne sütü; yenidoğanın büyüüp gelişimi için gerekli olan enerji ve besin öğelerini içeren, biyoyararlılığı yüksek, sindirimi kolay doğal bir besin maddesidir². Söz konusu bu besin maddesi modern tıp biliminin hemfikir olduğu hususlara göre çoğu virüslere karşı antikor görevi görerek yenidoğanı bulaşıcı hastalıklardan korumaktadır³. Nitekim böylesi bir besin kaynağının yenidoğanın beslenmesindeki yeri ve önemi, tarihin erken dönemlerinden itibaren fark edilmiştir. Ancak tarih öncesi dönemlerde yenidoğanın beslenmesine dair çok az şey bilinmektedir. Bu bağlamda diş hekimi Manish Arora ve meslektaşları, tarih öncesi dönemlerden kalma diş kalıntılarını analiz ederek bebeklerin emzirilme alışkanlıklarını ve sürecini tespit etmeye çalışmışlardır. Neticede avcı-toplayıcı dönemde bebeklerin doğumdan sonraki ilk altı aylık süreçte anne sütü ile beslendiği anlaşılmıştır⁴.

Bunların yanı sıra Mezopotamya ve çevresinde tarımsal faaliyetlerin başladığı Neolitik Dönem’de toprağın bereketi ile kadın bedeninin üretkenliği özdeşleştirilmiştir. Zira bahar ve yaz aylarında toprağın verimliliğinin artması ve kışın yok olup tekrar canlanması döngüsünün, kadın bedeniyle sembolize edilmesi dönemin inanç sistemini şekillendirdiği düşünülmektedir. Öyle ki bu dönemde üretimde zirai faaliyetlerin ön plana çıkması, doğanın bereketinin üretken kadın bedeniyle özdeşleştirilmesi kadının kültürel hayattaki rolünü

¹ Şengül G. Aydıngün, “Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden”, Şengül G. Aydıngün(ed.) *Tunç Çağı’nın Gizemli Kadınları*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 12-13.; Tülin Cengiz, “Venüs Heykeltiklerinden İdollere Kadın Temsilleri”, *Gazi Akademik Bakış* 15/29, (2021), 40.

² Gülhan Eroğlu Samur, *Anne Sütü*, (Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2012), 7.; Yaiza Garro-Aguilar, Marina Gulak, Egoitz Astigarraga and Gabriel Barreda-Gómez, “Breastfeeding: History, Techniques, Benefits, Complications and Care”, *HSSA Journal of Practical & Professional Nursing* 6/1, (2022), 1.

³ Nihal Şahin Utku, “Antik ve Orta Çağ’da Sütannelik: Başkasının Sütünün Biyolojik, Ekonomik ve Kültürel Kodları”, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi* 6/1, (2020), 57.

⁴ Örneğin, Belçika’daki Molars Scladina Mağarası’nda ortaya çıkarılan ve yaklaşık 100.000 yıllık olduğu ileri sürülen Neandertal bir çocuğa ait azı diş kalıntısı üzerinde yapılan lazer taraması sonucu dişteki baryum miktarının analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler neticesinde anne sütünde bulunan kalsiyuma benzer bir element olan baryumun fazla miktarda olduğu anlaşılmıştır. Nitekim lazer taraması sonucu baryum seviyesinin doğumdan sonraki ilk 6 ay boyunca en yüksek seviyede olduğu ve bir yaşını geçtikten sonra en düşük seviyeye geldiği tespit edilmiştir. Zira bu durum bebeklerin doğumdan itibaren ilk 6 ay yalnızca anne sütüyle beslendiğine, 7. aydan itibaren katı gıda takviyesine geçildiğine işaret etmektedir. https://www.huffpost.com/entry/neanderthal-breastfeeding-prehistoric-tooth_n_3321809. (Erişim tarihi: 28.12.2024)

olumlu yönde etkilemiştir⁵. Nitekim bu dönemde yapılan kadın formlu figürinlerin inanç sistemiyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Zira Neolitik Dönem’den itibaren Ana Tanrıçayı temsil eden çeşitli biçimlerdeki kadın figürinleri genel itibarıyla bereket, bolluk ve doğurganlıkla ilişkilendirilmişlerdir⁶. Ayrıca ele geçen arkeolojik veriler incelendiğinde erkek-kadın ve çocuktan oluşan yaşam döngüsünün sürekliliğine dair tasvirler de mevcuttur. Ancak doğurganlığından ötürü kadın figürinlerin erkek ve çocuk figürinlerine nazaran sayıca daha fazla olduğu gözlemlenmektedir⁷.

Mezopotamya’da Neolitik Dönem Ana Tanrıça tipine uygun tasvir ve figürinlere Jarmo, Gritille, Bouqras ve Telul et-Thalathat gibi birçok yerleşim yerinde rastlanmıştır. Daha sonra Hassuna Dönemi’nde Tell Hassuna, Umm Dabaghiyah, Yarim Tepe I, Tell Sabi Abyad; Samarra Dönemi’nde Tell es-Sawwan, Choga Mami ve Tell Songor A’da kadın figürinleri ortaya çıkarılmıştır. Akabinde Halaf Dönemi’ne bakıldığında Mezopotamya’nın merkezi ve kuzeyi ile kuzeydoğusunda iri ve dolgun göğüslere, abartılı geniş ve şişman kalçalara sahip oturan veya çömelmiş çıplak kadın heykelcikleri ele geçmiştir. Buna karşın güneydeki figürinler ise genellikle ince ve ayakta durur pozisyonda resmedilmişlerdir. Ana tanrıça veya doğurganlıkla özdeşleştirilen bu dönem figürinleri Yarim Tepe II, Tepe Gavra, Tell Halaf, Tell Aqab, Yarim Tepe III, Tell Arpaciya, Şagır Bazar gibi yerleşimlerde bulunmuştur. Adı geçen dönem buluntuları arasında hamile olarak yorumlanan iri göbekli olanlar ile kucağında çocuk tutan figürinler yer almaktadır. Pişmiş topraktan yapılmış bu figürinlerden bazılarının üzerinde boya kalıntıları mevcuttur⁸.

Öte yandan El-Ubeyd Dönemi buluntuları arasında da ana tanrıça tasvir ve figürinlerine rastlanmıştır. Figürinlerden bazılarında bakıldığında tanrıça elleriyle göğüslerini tutmuş veya ellerini göğsünün altında birleştirmiş biçimde tasvir edildiği görülmektedir. Yine bu figürinlerde dişilliği ön plana çıkaran vücut detayları vurgulanmaktadır⁹. Söz konusu dönem figürinlerinin diğerlerinden farkı ise daha zarif yapılı olmasıdır. Ayrıca bu dönemde Ana

⁵ Yıldız Tilbe Etkü, “Tarih Öncesi Çağlardan Demir Çağına Eski Mezopotamya’da Kadının Üretimdeki Rolünün Sosyal Yaşama Etkisi”, *Oannes-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/1, (2022), 28.; Şengül G. Aydingün, “Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden”, 16.

⁶ Çağatay Yücel, “Tarih Öncesi İnsan Biçimli Figürinler Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21, (2018), 228-239.

⁷ Şengül G. Aydingün, “Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden”, 18.

⁸ André Parrot, *The Arts of Assyria*, (New York: Golden Press, 1961), 246.; Stuart Campbell and Aurelie Daems, “Figurines in Prehistoric Mesopotamia”, Timothy Insoll (ed.) *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, (Oxford: Oxford University Press, 2017), 567-581.

⁹ Yıldız Tilbe Etkü, “Tarih Öncesi Çağlardan Demir Çağına Eski Mezopotamya’da Kadının Üretimdeki Rolünün Sosyal Yaşama Etkisi”, 29.

Tanrıçayı temsilen çocuğunu emziren kadın şeklinde yeni bir figürin tipinin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Daha sonrasında çocuğunu emziren kadın figürinlerinin Sumer, Akad, Babil ve Asurlular tarafından kendi sanat üsluplarıyla yeniden yorumlandığı ortaya çıkarılan arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır¹⁰.

Eski Mezopotamya Topluluklarında Emzirme

Eski Mezopotamya toplumlarının dini ve kültürel yaşamında önemli bir yeri olan emzirme motifi, bereket, yaşamın devamlılığı, koruyuculuk ve anneliği temsil eden sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Mezopotamya'nın çeşitli eskiçağ yerleşimlerinde çocuklu kadın tasvirlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Söz konusu motif, silindirik mühürler, kil levhalar, figürinler, kabartmalar, fildişi¹¹ paneller gibi farklı eserler üzerinde yer almaktadır¹². Bu kadın tasvirlerinin çoğunlukla çıplak, giyinik, ayakta, otururken, çocuğu kucığında tutarken ya da emzirirken resmedildikleri gözlemlenmektedir. Ancak emzirme temasında yer alan kadın betimlerinin kralı besleyen tanrıçaları mı, yoksa daha genel olarak çocuklarını besleyen anneleri mi tasvir etmektedir? Tartışmalı olan bu konu üzerine bazı araştırmacılar kompozisyonlarda yer alan kadınların kıyafet ve aksesuarları özelinde tanrıçaları, çocuğun ise bir kralı temsil ettiğini ifade etmişlerdir¹³. Bu açıdan bakıldığında Mezopotamya'da dini alana bağlı krallık yönetimi üzerinde söz konusu motifin oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira Lagaşlı Eannatum gibi krallara ait yazıtlarda kralın, bir tanrıçanın çocuğu olarak görüldüğü ve onun sütüyle beslendiği ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

¹⁰ Parrot, *The Arts of Assyria*, 251.

¹¹ "Fildişi" ifadesi oyulabilecek ya da süslenebilecek kadar büyük ve maddi değere sahip memeli bir hayvan dişini tanımlamaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında Paleolitik Dönem'den itibaren fildişinden çeşitli objelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Eski Mezopotamya ve Anadolu'nun yerleşim yerlerinde yapılan kazı çalışmalarından elde edilen verilerden, Tunç ve Demir Çağı'nda sade ve değerli maden alaşımlarıyla şekillendirilmiş fildişinin kutsal mekân veya saray yapılarının dekorasyonunda, mobilya kakmacılığında, gündelik ve dini objeler ile tanrı-tanrıça figürinlerinin yapımında tercih edilen bir prestij nesnesi olduğu anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız. Hacı Ören ve Yusuf Kılıç, "Eski Mezopotamya ve Anadolu Topluluklarında Fildişinin Kullanımı", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 34, (2024), 959-989.

¹² Davide Nadali, "Family Portraits Some Considerations on the Iconographical Motif of the "Woman with Child" in the art of the Third Millennium B.C.E.", Lionel Marti (ed.) *La famille dans le Proche-Orient ancien: réalités, symbolismes, et images Proceedings of the 55th Rencontre Assyriologique Internationale at Paris 6-9 July 2009*, (Winona Lake: Eisenbrauns 2014), 227.

¹³ Urs Winter, *Frau und Göttin Exegetische und Ikonographische Studien zum Weiblichen Gottesbild im Alten Israel und in Dessen Umwelt*, (Tübingen, Germany: Florian Lippke, 1983), 388.

Nitekim daha sonra ayrıntılı olarak değinilecek olan söz konusu yazıtlar bu ilahi bağılılığı vurgulaması bakımından oldukça önemlidir. Öte yandan kucağındaki çocuğu besleyen/emziren kadın tasvirlerinin annelik, doğurganlık ve üreme gibi birden fazla anlamı mevcuttur. Bu noktada kadınların ve çocukların korunması için yapılmış tılsımlar ile başarılı bir doğumun temsili olarak idollerden söz edilebilir¹⁴. Nitekim çeşitli materyallerden yapılmış emzirme motifli figürinler de bunu kanıtlamaktadır.

Tüm bunların yanı sıra Eski Yakın Doğu'da Neolitik Dönem'den günümüze ulaşan çıplak insan figürinlerinin büyük çoğunluğunu kadın formluların oluşturduğu görülmektedir. Kadının doğurgan ve besleyici yönünü ortaya koyan elleriyle göğüslerini tutan veya ellerini göğüslerinin altında birleştiren çıplak kadın heykelciklerinin çok sayıda örneği bulunmaktadır. İlk olarak Neolitik Dönem'de Ana Tanrıça'nın tasvir edilmesiyle görülmeye başlayan bu figürinler daha sonraki tarihsel dönemlerde de hem Mezopotamya hem de Anadolu coğrafyasının birçok yerleşim yerinde yapılan arkeolojik kazı çalışmaları esnasında ele geçmiştir. Mezopotamya'da Larsa, Nippur, Nimrud, Tell Sabi Abyad, Babil, Asur, Mari, İsin ve Tell Asmar vb.¹⁵; Anadolu'da ise Çatalhöyük, Hacılar, Alacahöyük, Eskişehir, Kültepe, Alishar ve Karkamış gibi yerleşimlerde ortaya çıkarılan buluntular bunun somut örnekleridir¹⁶. (Resim 1a, b, c) Çoğunlukla taş, pişmiş toprak ve metalden üretildiği tespit edilen bu tür heykelciklerin farklı duruş biçiminde yapıldıkları tespit edilmiştir. Nitekim emzirme motifinde olduğu gibi elleriyle göğüslerini tutan çıplak kadın figürinlerinin de tanrıçayı temsilen doğurganlıkla ilişkili olduğu düşünülmektedir¹⁷. Gerçekten doğum olgusunda olduğu gibi doğan bebeği yaşatma gücüne sahip tanrıça/kadının, elleriyle göğüslerini tuttuğu betimlerin çocuğun yaşam kaynağı sütü simgelediği ifade edilmektedir¹⁸.

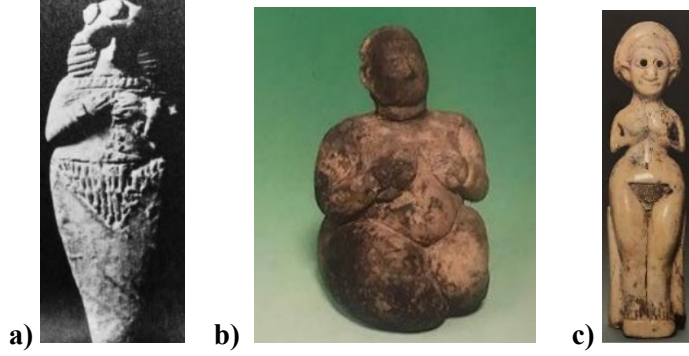
¹⁴ Davide Nadali, "Family Portraits Some Considerations on the Iconographical Motif of the "Woman with Child" in the art of the Third Millennium B.C.E.", 227

¹⁵ Zainab Bahrani, *Women of Babylon Gender and Representation in Mesopotamia*, (London and New York: Routledge, 2001), 49, 84.; Nicola Laneri, "The Discovery of a Funerary Ritual: Inanna/Ishtar and Her Descent to the Nether World in Titriş Höyük, Turkey", *East and West* 52/1-4, (2002), 27.; Elisa Roßberger, "Reigning the Body: From Terracotta Figurines to Plaques in Early Second Millennium Mesopotamia", *Proceedings of the 10th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East Volume 1*, (eds.) Barbara Horejs, Christoph Schwall, et al., (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2018), 526.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Evin Özgül, *Eski Anadolu Toplumlarında Tanrıça Tasvirleri (MÖ 2. Binyılın Sonuna Kadar)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023), 76, 110, 161, 165, 240, 258, 341.

¹⁷ Bahrani, *Women of Babylon*, 48.

¹⁸ Mehmet Ateş, *Mitolojiler ve Semboller*, (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2002), 42.

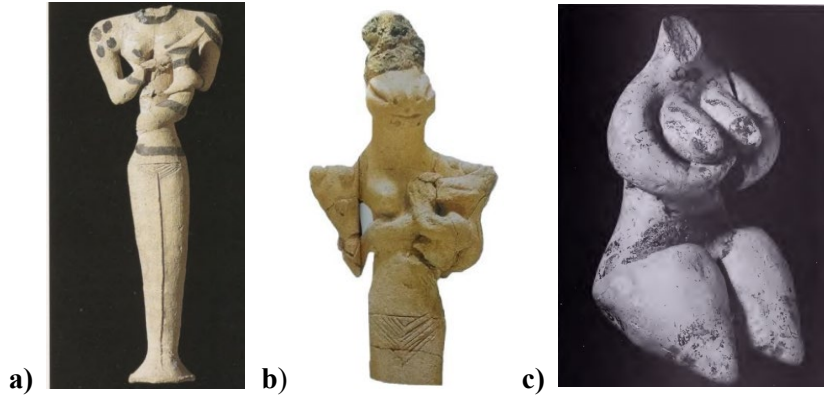

Resim 1: a) Nippur'da (MÖ 2100) ele geçen elleriyle göğüslerini tutan heykelcik (Bahrani, *Women of Babylon*, 84.), b) Çatalhöyük ve c) Kültepe'de bulunan elleriyle göğüslerini tutan çıplak tanrıça heykelcikleri. (Özgül, *Eski Anadolu Toplumlarında Tanrıça Tasvirleri*, 76, 241.)

Eski Mezopotamya'da yazının kullanımının hemen öncesi döneme ait emziren kadın betiminin bilinen ilk örnekleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda Mezopotamya'nın güneyinde bulunan Ur kentinde yürütülen arkeolojik çalışmalar esnasında kilden yapılmış iki figürin ortaya çıkarılmıştır. J.Böttero'ya göre bu figürinler, MÖ 4. binyılın ortalarına tarihlenen El-Ubeyd Dönemi'ne ait arkaik bir tanrısal varlığı tasvir etmektedirler. Burada yaklaşık 15 cm uzunluktaki her iki kadın figürünü kucağında uzun kafaya sahip çocuğu emzirir biçimde kabaca şekillendirilmişlerdir. Ayakta duran ve çıkıntılı geniş omuzlara sahip figürinlerin, ince bel ile göğüs bölgesinin de belirginleştirildiği görülmektedir. Bunlardan başı olmayan heykelciğin boynunda, omuzlarında ve belinde muhtemelen boncuk veya benzeri süslemeleri olan kahverengi boya bantları ve vücudunun farklı yerlerinde çizgiler bulunmaktadır. Diğer kadın figürinine bakıldığında ise yüzünün sürüngen bir hayvanı ya da mitolojik bir varlığı andırdığını söylemek mümkündür¹⁹ (**Resim 2a, b**). Ayrıca

¹⁹ Jean Bottéro, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009), 45.; Dominique Collon, *Ancient Near Eastern Art*, (Berkeley: University of California Press, 1995), 46. Literatürde "sürüngenler türü" olarak bilinen, başı bir yılan veya kertenkele başını andıran insan figürinlerinin en iyi örnekleri Ubeyd Dönemi'ne (MÖ 5000-4000) tarihlenmektedir. Bunlar içerisinde kadın, anne-çocuk, erkek ve cinsiyetsiz figürinlerin hem düz hem de boyalı örnekleri mevcuttur. Kadın figürinlerinde göğüs ve genital bölgenin bir kısmının boyanmış veya çizili olması, bunların çıplak tasvir edildiklerini işaret etmektedir. Aynı kriterlere göre modellenmiş figürinlerin tümü, genel bezeme ve bitiş açısından farklılık göstermektedirler. Uzun sürüngen başları bazen bir tür başlığı temsil etmek amacıyla bitümle kaplanmış. Figürinlerin gözleri her zaman kahve çekirdeği şeklinde oyulmuş, burun küçük olup aynı zamanda burun delikleri ve ağız kazınmıştır. Bu tür figürinler Güney

vücut hatlarının inceliği Mezopotamya, Anadolu ve İran'da ortaya çıkarılan erken dönemlere ait heykelciklerle belirgin bir tezat oluşturmaktadır. Zira her üç coğrafyanın buluntuları incelendiğinde başın küçük bir koni şeklinde topuz olarak temsil edildiği, kalçanın büyük, göğüsler ile vücudun diğer tüm kısımlarının abartılarak doğurganlığa vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir²⁰ (**Resim 2c**). Bunun yanı sıra El- Ubeyd Dönemi'nin sonlarına tarihlendirilen modern Musul'un batısında yer alan Telul et-Thalathat'ta bulunan ve alçıdan yapılmış oturan kadın figürünü kucağında bir bebek tutmaktadır. Söz konusu heykelciğin ipe takılması için boynunda delik bulunmaktadır²¹.

Resim 2: a, b) Ur kentinde ele geçen MÖ 4. binyılın ortalarına tarihlendirilen bebeğini emziren kil kadın figürinleri. (Bottéro, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, 45.; Collon, *Ancient Near Eastern Art*, 46.), **c)** Şagır Bazar'da ortaya çıkarılan MÖ 5500-5000 yıllarına ait boyalı detaylara sahip el yapımı Ana Tanrıça tipi oturan kadın figürünü. (Julian Reade, *Mesopotamia*, (Cambridge: Harvard University Press, 1991), 17.)

Mezopotamya sanatının popüler temalarından olan emzirme motifi, MÖ 3. binyılın sonları ile MÖ 2. binyılda oldukça yaygın hale gelmiş ve daha sonraki MÖ 1. binyıla kadar kesintisiz varlığını devam ettirmiştir. Şöyle ki Ur,

Mezopotamya'daki Eridu kentinin yanı sıra Tell el-Oeuili, Ur, Tell Uqair, Nippur, Uruk ve Tello gibi yerleşimlerdeki çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Nitekim bu heykelciklerin birçoğunun kültlerde veya ritüel uygulamalarda kullanıldıkları düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Stuart Campbell and Aurelie Daems, "Figurines in Prehistoric Mesopotamia", 582-584.; Aurelie Daems, "A Snake in the Grass: Reassessing the Evet-Intriguing Ophidian Figurines", Robert A. Carter and Graham Philip (eds.), *Beyond the Ubaid Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East*, (Illions: Chicago, 2010), 129-141.

²⁰ Bahrani, *Women of Babylon*, 81.

²¹ Stuart Campbell and Aurelie Daems, "Figurines in Prehistoric Mesopotamia", 582.

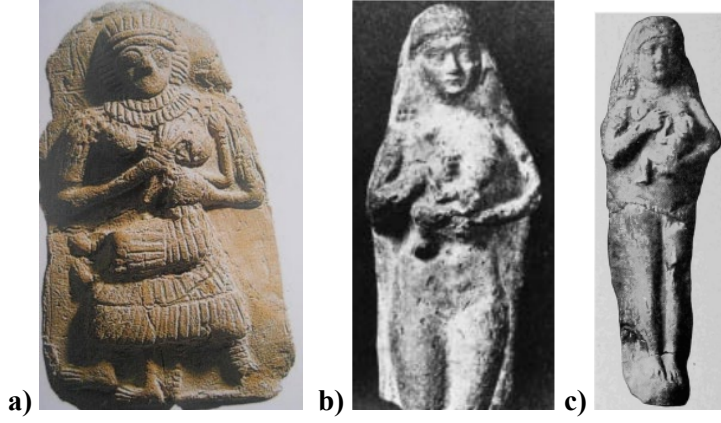
Uruk, Nippur, Susa, Bağdat ve Girsu (**Resim 3a**) gibi çeşitli yerleşim yerlerinde ortaya çıkarılan çok sayıda pişmiş topraktan yapılmış kabartma ve figürinler bunun kanıtını oluşturmaktadır. Bu dönem buluntularında kadın vücudunun doğal formunda tasvir edildiği, baş ve yüzdeki detaylara daha fazla önem verildiği gözlemlenmektedir. Bunların genellikle sol eliyle bir bebeği göğsü üzerinde tuttuğu, sağ eliyle de ona göğsünü uzattığı görülmektedir. Hatta kalça ve göğüslerde abartılı boyutların olmadığı, genital bölgenin ise basit çizgilerle kazınarak üçgen formunda şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Bu kabartma ve figürinlerdeki emziren anne betimlerinin bazıları başlıklı olup, zaman zaman omuzlarından bukleli saçları sarkmaktadır²². Bunun yanı sıra büyük badem biçimli gözler, burnun üstünde birleşen ve kazınmış bir çizgiyle sınırlanan kemerli kaşlar, hafif kavisli burun, dudaklar ve çıkıntılı çene ile yuvarlak yüz hatları Sumer sanatını yansıtan ince detaylardır²³ (**Resim 3b**). Nitekim kullandıkları başlıklar nedeniyle tanrıça olarak tanımlanan betimlerin bazısının üzerinde yer alan palmet/rozet gibi semboller onların Tanrıça İstar'ı²⁴ temsil ettiğini düşündürmektedir²⁵.

²² Z. Bahrani *Women of Babylon*, 81.; Güneybatı İran'daki Halil Rud Bölgesi'nde Ciruft Kültürü'ne (MÖ 3. binyıl) ait Konar Sandal'da yapılan kazılarda lapis-lazuli taşından yapılmış bebeğini emziren tanrıça-kadın heykelciği ortaya çıkarılmıştır. Özenle yapılmış ayakta duran bu heykelciğin başında tanrısalığını gösteren başlık bulunmaktadır. Sağ eliyle emzirdiği bebeğin başını kavrarken, sol eliyle bacaklarını tutmaktadır. Bunun yanı sıra pişmiş topraktan yapılmış bebeğini emziren kadınları tasvir eden figürinler de bulunmuştur. Bu bağlamda Susa şehrinde ele geçen kalıp döküm figürinlerden biri Sukkalmahlar Dönemi'ne (MÖ 1900-1600) tarihlenmektedir. Nitekim hem Ciruft hem de Susa buluntuları kralların tanrıçalar tarafından emzirilmesinin temsili yorumlanmaktadır. Bunların dışında Susa kenti dolaylarında, Orta Elam Dönemi'ne yani MÖ 2. binyılın ikinci yarısına ait çocuğunu emziren kadın figürinleri de ortaya çıkarılmıştır. Nitekim Sukkalmahlar Dönemi'nden itibaren yapılan figürinlerin tanrıçadan ziyade bir annenin tasviri olabileceği düşünüldüğünde, apotropaik role sahip nesneler olabileceği de öne sürülen iddialar arasındadır. Ayrıca Çoğa Zenbil höyüğünde bulunan çocuğunu emziren kadın figürinleri ise, Elam tanrıçası olarak bilinen Pinikir'in temsili olarak yorumlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nasir Eskandari and Eshrat Shahdadnejad, "A Lapis Lazuli Female Statuette "La Déesses-mère" from the Jiroft Civilization, South-East Iran (3rd millennium BCE)", *Pazhoheshha-ye Bastan Shenasi Iran* 13/37, (2023), 161-173.

²³ Leon Legrain, *Terra-cottas from Nippur*, *University Of Pennsylvania The University Museum Publications Of The Babylonian Section Vol. XVI*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1930), 14.

²⁴ Konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız. Yusuf Kılıç ve Ebru Uncu, "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlara Geçiş (İstar-Aphrodite Örneği)", *History Studies* 3/1, (2011), 183-201.

²⁵ Winter, *Frau und Göttin*, 387.

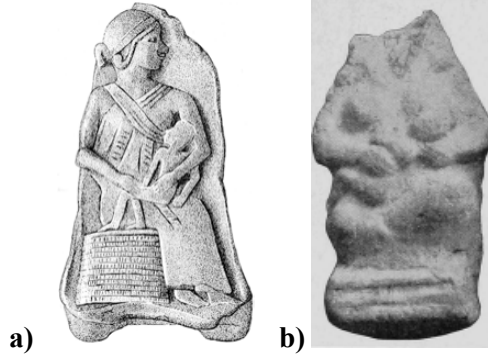

Resim 3: a) Girsu’da ortaya çıkarılan MÖ 2100 yıllarına ait çocuğunu emziren kadın kabartması (Bottéro, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, 75.); **b)** Nippur’da bulunmuş MÖ 1700 yıllarına tarihlenen çocuğunu emziren tanrıça-kadın kabartması (Bahrani, *Women of Babylon*, 82.); **c)** Babil kenti kazılarında ele geçen çocuğunu emziren kadın figürini. (Robert Koldewey, *The Excavations at Babylon*, (London: Macmilan and Co., 1914), 278.)

Ayrıca Asur kenti kazılarında MÖ 2. binyıla tarihlendirilen kırmızı kilden yapılmış sol göğsünde bir çocuğu emziren başsız çıplak kadın heykelciği ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan Eski Babil Devleti Dönemi’ne ait kollarıyla tuttuğu bir çocuğu emziren kadın figürünü de çıplak olarak betimlenmiştir. Geniş kalçaları belirgin ve genital bölgesi üçgen şeklindeki figürünün saç bukleleri omuzlarının üzerinden spiral oluşturarak aşağı sarmaktadır. Saçlarının kıvrımlı olması onun tanrıça olabileceğini akla getirirken, tanrısal başlığın bulunmaması da ilahiliği konusunda belirsizlik oluşturmaktadır²⁶. Yine bu döneme ait pişmiş topraktan yapılmış bazı levhalar üzerinde de kucağında emzirdiği çocukla oturan kadın tasvirleriyle karşılaşmıştır. Örneğin, İsin kentinde bulunan bir kabartma üzerinde uzun giysili bir kadının çocuğunu emzirdiği görülmektedir. Söz konusu eserde emzirme sahnesi açık ve oldukça güzel betimlenmiştir²⁷ (**Resim 4a**).

²⁶ Benzer örneklere Susa, Bağdat, Ur, gibi yerleşimlerde rastlanmıştır. Elizabeth Douglas Van Buren, *Clay Figurines of Babylonia and Assyria*, (New Haven: Yale University Press, 1928) 40.

²⁷ Bottéro, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, 84.; Adelheid Otto, “Professional Women and Women at Work in Mesopotamia and Syria (3rd and early 2nd millennia BC): The (rare) Information from Visual Images”, Brigitte Lion and Cécile Michel (eds.) *The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East*, (Boston: De Gruyter, 2016), 131.

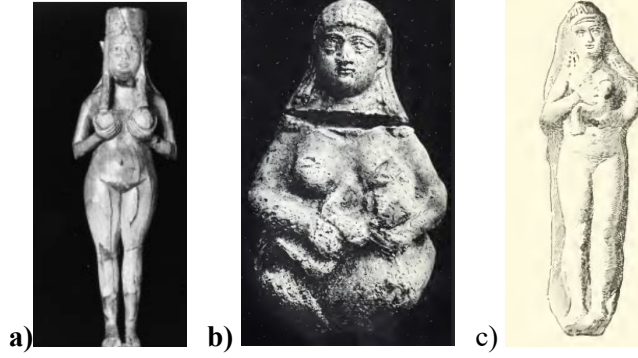
Resim 4: a) İsin kentinde ele geçen çocuğunu emziren anneyi gösteren pişmiş toprak levha (Adelheid Otto, “Professional Women and Women at Work”, 132.), **b)** Babil şehri kazılarında ortaya çıkarılan çocuğunu emziren başsız oturan kadın heykelciği. (Koldewey, *The Excavations at Babylon*, 279.)

Bunların yanı sıra MÖ 2. binyıldan itibaren kil figürinler ile pişmiş topraktan yapılmış kabartmalar üzerinde de sık sık resmedilen kutsal emzirme geleneğinin MÖ 1. binyılda da varlığını devam ettirdiği gözlemlenmektedir²⁸. Bu bağlamda Yeni Asur kralı Asurnasirpal’in (MÖ 884-859) hükümdarlık döneminden itibaren elleriyle göğüslerini tutan ya da bir çocuğu emziren kadın figürinleri ele geçmiştir (**Resim 5a, b**). Özellikle kilden yapılmış kutular içerisine konularak saray ve tapınak gibi yapıların girişlerinin altına yerleştirilmiş çok sayıda bu tarz heykelciğe rastlanmıştır²⁹. Nitekim adı geçen figürinlerin yapıları korumak amacıyla gömülmüş olduklarını söylemek mümkündür. Ek olarak, Tello kentinde Yeni Babil Devleti Dönemi’ne ait ayakta duran ve bebeğini emziren çıplak bir kadın heykelciği ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu figürin sanatsal açıdan incelendiğinde diğer buluntularla benzer özellikler barındırmakta olup, bir tanrıçayı temsil ettiği düşünülmektedir³⁰ (**Resim 5 c**).

²⁸ Winter, *Frau und Göttin*, 387.

²⁹ Van Buren, *Clay Figurines of Babylonia and Assyria*, xlvii.

³⁰ Georges Perrot and Charles Chipiez, *A History of Art in Chaldæa and Assyria Volume II*, (London: Chapman and Hall, 1884), 195-196.

Resim 5: a) Nimrud kentinde bulunan ve MÖ 8. yüzyıla tarihlenen heykelcik (Bahrani, *Women of Babylon*, 84.), b) Larsa’da ele geçen MÖ 7-6. yüzyıla ait çoğunu emziren oturan tanrıça heykelciği (Parrot, *The Arts of Assyria*, 251.), c) Yeni Babil Devleti Dönemi’ne ait Tello’da bulunan bebeğini emziren tanrıça heykelciği (Perrot and Chipiez, *A History of Art in Chaldaea and Assyria Volume II*, 195)

Eski Mezopotamya Toplamlarının Çivi Yazılı Belgelerinde Emzirme Motifi ve Tanrıçalarla İlişkisi

Eski Mezopotamya toplumlarına ait çivi yazılı belgelerde emzirmeyi tanımlayan kelime Sumerce *GA.LÁ*, Akadca ise *enēqu(m)*’dur³¹. Tanrıçalarla bağlantılı doğurganlık, bereket ve ilahi himayeyi simgeleyen emzirme, önemli bir ikonografik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Mezopotamya panteonunda tanrıçalar genellikle üreme ve bereketle özdeşleştirilmişlerdir. Bu bağlamda emzirme sahnelerinin, tanrıçaların hem tanrılara hem de insanlara hayat verici ve besleyici yönlerini simgelediğini söylemek mümkündür. Özellikle Sumer panteonunda doğurganlığın, bereketin, tarımın ve yaşamın koruyucusu olarak kabul edilen ve farklı dönemlerde yeni doğanlarla ilgili Nintu “Doğurgan kraliçe”, Nintur “Doğum kulübesinin Hanımı”, Ninziznak “Embriyonun hanımı”, Ama-ududa “Doğuran anne”, Ama-dug-bad “Dizlerini açan anne” gibi çeşitli epitetleri bulunan Tanrıça Ninhursag³² çivi yazılı belgelerde kutsal sütüyle tanrıları ve kralları besleyen

³¹ CAD E, 165.

³² Sumerliler’in Doğum Tanrıçası Ninhursag’ın sembolü ve kutsal hayvanının inek olduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda bu tanrıçanın çivi yazılı metinlerde dişi geyik olarak tasavvur edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu tanrıça El Ubeyd, Girsu, Umma, Adab ve Kiş gibi şehirlerde tapınım görmüştür. Samuel N. Kramer, *Tarih Sümerde Başlar*, Hamide Koyukan (Çev.), (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002), 472, 473.; Piotr Steinkeller, “Text, Art and Archaeology: An Archaic Plaque From Mari and the Sumerian Birth-Goddess Ninhursag”, Grégory Chambon and Michaël Guichard (eds.) *de l’Argile Au Numérique: Melanges Assyriologiques En l’Honneur de Dominique Charpin*, (Paris: Peeters, 2019),

bir ilahi figür olarak öne çıkmaktadır. Bütün varlıkların anası olarak görülen bu tanrıça bebeklerin de koruyucusudur. Bunların yanı sıra erken dönem kralları onun kutsal sütüyle beslendiklerini belirterek ayrıcalıklı statülerini vurgulama yoluna gitmişlerdir³³. Öte yandan emzirme motifiyle özdeşleştirilen bir diğer tanrıça ise Sumerlerde İnanna adıyla bilinen ve Sami toplumlara geçen Aşk, Savaş ve Bereket Tanrıçası İştâr'dır. Söz konusu tanrıçanın ismine çivi yazılı vesikalarda sık sık rastlandığı gibi emzirmeyle bağlantılı sahnelerde de resmedildiği görülmektedir. Ayrıca ona ait betimlerde emzirme olgusu dolaylı olarak doğurganlık ve annelikle ilişkilendirilmiştir³⁴. Buradan hareketle zaman içerisinde Mezopotamya'da doğal karaktere sahip emzirminin ilahi bir misyona bürünerek kutsallık kazandığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Eski Mezopotamya'da Er Hanedan Dönemi'nin (MÖ 2900-2350) sonunda krallar hatırı sayılır bir güç ve ayrıcalık elde etmişlerdir. Zira bir kralın tapınaklar inşa ettirmesi, tanrı heykelleri yaptırması, üst düzey bir kült görevlisini ataması gibi dini işlerin, onun sıradan görevleri arasında olduğu görülmektedir. Tüm bu işleyişin en üst noktasında bulunan kral, tanrısal bilgiye ulaşma açısından da tek yetkili kişi konumundadır. Sumer çivi yazılı kraliyet yazıtlarından aktarılan bilgilerden hareketle teokratik yapının zirvesinde bulunan kralın bir tanrıça tarafından emzirildiği, diğer tanrılar tarafından isimlendirildiği ve tüm güçlü nitelikler verilmek kaydıyla iktidarının ayrıntılı biçimde vurgulandığı görülmektedir³⁵. Bu noktada özellikle emzirme teması, kraliyet ideolojisinde dikkate değer bir metafor olarak karşımıza çıkmakta olup, yazılı vesikalarda tanrıçayla bağlantılı emzirminin önemine ve kutsiyetine işaret eden birçok örneğe rastlanmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle Sumer kralları meşruiyetlerini ve doğaüstü özelliklerini, anne sayılan Doğum Tanrıçası Ninhursag'ın emzirmesinden aldıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda Lagaş kenti krallarından olan ve evrene hâkim olma arzusu ile dikkat çeken kral Eannatum'un (MÖ 2450)

995.; Thorkild Jacobsen, *The Treasures of Darkness A History of Mesopotamian Religion*, (New Haven and London: Yale University Press, 1976), 104-108.

³³ Elizabeth Douglas Van Buren, "A Clay Relief in the Iraq Museum", *Archiv für Orientforschung* 9, (1933-1934), 170.; Samuel Noah Kramer, *Sümerler*, Özcan Buse (çev.), (İstanbul: Kibalcı Yayınevi, 2002), 164-165.

³⁴ R. D. Barnett, "The Nimrud Ivories and the Art of the Phoenicians", *Iraq* 2/2, (1935), 207.; Elizabeth Douglas Van Buren, *Symbols of the Gods in Mesopotamian Art*, (Roma: Pontificum Institutum Biblicum, 1945), 86.

³⁵ Amelie Kuhrt, *Eskiçağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) Cilt I*, (çev. Dilek Şendil), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 43.; Yeşim Dilek "Eski Mezopotamya'da Eken Hanedanlık ve Akad Dönemleri'nde Kralların Dünya Hakimiyeti İdeolojilerinin Tanrılarla Bağlantısı", *Archivum Anatolicum* 18/2, (2024), 349.

yazıtlarında gücünün tanrılar tarafından verildiği ve bir tanrıça tarafından emzirildiği kaydedilmektedir. Söz konusu kralın Girsu’da bulunan ve komşu şehir devleti Umma’ya karşı kazandığı zaferini konu alan Akbabalar Steli’ndeki yazıtında bu durum şöyle geçmektedir: “*Eannatum, Lagaş kralı, Tanrı Enlil tarafından güç bahşedildi, Tanrıça Ninhursag tarafından sağlıklı sütle beslendi...*”³⁶. Yine aynı hükümdar dönemine ait bir başka yazıtta yer alan ifadeler kralın, tanrısal kökeniyle ilgili iddiaları aktarmaktadır:

“Ningirsu (Lagaş’ın koruyucu tanrısı) rahmi dölleyerek Eannatum’a (Lagaş kralı) gebe bıraktı [...] Eannatum için sevindi. İnanna (bir tanrıça) eşlik etti ona, adını Eana-İnanna-İbgalakakatum (tam adı: “İbgallı İnanna Eana) koydu ve onu Ninhursag’ın (bir ana tanrıça) biricik kucağına oturttu. Ninhursag [sundu] ona benzersiz memelerini...””³⁷

Nitekim her iki yazıtta yer alan sözlerle kral Eannatum’un iktidarının tanrısal güçler tarafından lütfedildiği belirtilerek meşrulaştırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu geleneğin daha sonra kral I. Enanatum, Enmetana ve Puzur-Mama’nın bazı kraliyet yazıtlarında da yer almaya devam ettiği gözlenmektedir. Söz konusu vesikalarda tüm evreni yönetme arzusu ile Tanrıça Ninhursag tarafından emzirilme vurgusunun yapıldığı ifadelerle rastlanmaktadır³⁸.

Ayrıca Uruk’un önemli krallarından Lugal-zagesi’ye ait bir kraliyet yazıtında da benzer ifadeler yer almaktadır. Adı geçen kralın kendisinden önce iktidara gelen Lagaş hükümdarlarının fikirlerini benimsediği ve kutsal bağlantıları aynı paralellikte oluşturduğu görülmektedir. Öyle ki Lugal-zagesi’ye ait yazıtta geçen ifadeler bunu kanıtlamaktadır:

“Bütün ülkelerin kralı Tanrı Enlil için, Uruk Kralı (ve) ülkenin kralı Lugalzagesi’ye, Tanrı An’ın rahibi, Tanrıça Nisaba’nın rahibi, Utu’nun oğlu, Gişa’nın (Umma) [hükümdarı] ve Tanrıça Nisaba’nın rahibi, tüm

³⁶ Frayne, *RIME I*, 139.

³⁷ Kuhrt, *Eskiçağ’da Yakındoğu (MÖ 3000-330) Cilt I*, 42.

³⁸ I. Enanatum’un E1.9.4.2 numaralı yazıtının 8-9. satırlarında “... *Tanrıça Ninhursag tarafından sağlıklı sütle beslendi...*” denilmektedir. Bunun yanı sıra En-metana’nın E1.9.5.18 numaralı yazıtının 7-8. satırları ve E1.9.5.26 yazılı vesikasının 8-ii 1 satırlarında “...*Tanrıça Ninhursag’ın sağlıklı sütüyle beslendi...*” ifadelerine rastlanmaktadır. Yine Puzur-Mama’ya ait E2.12.5 envanter numaralı yazıtın 7-8. satırlarında da “...*Tanrıça Ninhursag tarafından hakiki sütle emzirilen...*” şeklindeki bilgiler yer almaktadır. Frayne, *RIME I*, 171, 222, 230.; Douglas R. Frayne, *Sargonic and Gutian Periods (2334-2113 BC), The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods 2*, (Toronto: University of Toronto Press, 1993), 272.

ülkelerin kralı olan An tarafından onaylanmıştır; ... Tanrıça Nisaba'dan doğan oğul, Tanrıça Ninhursag tarafından sağlıklı sütle beslendi."³⁹

Dolayısıyla Sumer krallarından bazılarının adı geçen tanrıçanın sütüyle beslenerek kendilerine idari alanda ilahi statü kazandırdıkları ve meşruiyetlerini de arttırdıkları anlaşılmaktadır. Bu durum kralların hem halkına hem de toprağa hayat veren bir lider olduklarına işaret etmektedir. Kraliyet yazıtlarına göre, Sumerli kralların annesi onları her zaman doğuran, emziren ve dizleri üzerinde büyüten tanrıça olarak tasavvur edilmiştir. Böylelikle iktidarını pekiştirmeye çalışan kralların, aynı zamanda kendilerini efsaneleştirmek istediklerini de söylemek mümkündür.

Öte yandan Mezopotamya literatüründe emzirme ile ilgili metaforlarla da karşılaşmaktadır. Sumer kral destanlarından "Enmerkar ve Ensuhkeşdana" isimli hikâyede, Kulab⁴⁰ kralı Enmerkar ile Aratta kralı Ensuhkeşdana arasında yapılan bir yarışma/atışma da kral Enmerkar'ın güçlü yönlerinin geçtiği dizelerde Tanrıça Aruru tarafından emzirildiğinden bahsedilmektedir. Bu durum hikâyenin 94-95. dizelerinde "*Enlil'in kız kardeşi Aruru, Sağ memesini çıkardı, sol memesini çıkardı, [beni emzirdi]*" şeklinde aktarılmaktadır⁴¹. Nitekim hikâyede adı geçen Tanrıça Aruru, Sumer panteonunun ilk sıralarında yer alan Doğum Tanrıçası Ninhursag'ın isimlerinden bir diğeridir⁴². Buradan da anlaşılabileceği üzere kralların, tanrıçalar tarafından emzirilmesiyle birlikte ilahi statü iddiasında bulunduklarını söylemek mümkündür. Hatta sonraki dönemlerde de bazı kralların tanrılara ne derece yakın olduklarını halka göstermek amacıyla emzirme metaforunu kullandıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca Sumerlilerin ünlü Gılgamış Destanı'nda Uruk kralı Gılgamış'ın (MÖ 2600) üçte ikisi tanrı, üçte biri insan olarak dünyaya geldiği belirtilmektedir. Adı geçen destandan hareketle onu doğuran ve emziren kadının "Yabani inek" olarak tanımlanan Tanrıça Ninsina olduğu kaydedilmektedir⁴³. Zira destanın Birinci Tabletinin 35-36. satırlarında bu

³⁹ Frayne, *RIME I*, 435.; Esmâ Öz ve İrfan Albayrak, "Çivi Yazılı Belge ve Kitabelerde Kralları Tanımlayan Unvan ve Sıfatlar", *History Studies* 7/1, (2015), 140.

⁴⁰ Uruk kentinde Tanrıça İnanna'ya ait Eana Tapınağı'nın bulunduğu özel mahallenin adı olarak tanımlanmaktadır. Sumer edebi geleneğinde tanrıçanın şehri Uruk ile Kulab yan yana geçmektedir. Hande Koçak (Ed.) *Sümer Kral Destanları Enmerkar ve Lugalbanda*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, (Çev. Selim F. Adalı-Ali T. Görgü), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 3.

⁴¹ Koçak, *Sümer Kral Destanları*, 45.

⁴² Jacobsen, *The Treasures of Darkness*, 104.; Kramer, *Tarih Sümerde Başlar*, 232.

⁴³ Jean Böttero, *Gılgamış Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, (Çev. Orhan Suda), (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 230; Teoman Duralı, *Gılgamış Destanı*, (İstanbul: Çantay Kitabevi, 1992), 35.

durum: “*Lugalbanda’nın vahşi boğası, Gilgamiş mükemmel güç, yüce ineğin, vahşi inek Ninsina’nın yavrusu*” şeklinde aktarılmaktadır⁴⁴. Buradan hareketle kral Gilgamiş’in, tanrısallık özelliğini emzirme yoluyla elde ettiği söylenebilir. Nitekim destanda doğuran ve emziren kutsal karaktere sahip anne-yaban ineğinin, yabani boğa olarak övülen bir çocuğu-kralı doğurup emzirdiği anlaşılmaktadır⁴⁵. Söz konusu destanın ilerleyen kısımlarında Gilgamiş bu yönüyle, hiç anne sütü görmemiş ve yabani hayvanların sütünü emerek hayatta kalan Enkidu ile karşılaştırılmaktadır⁴⁶. Ayrıca III. Ur Hanedanı kralı Şulgi, ilahiliğinin temellerini güçlendirmek ve meşruiyetini pekiştirmek için Uruk’tan gelen soyunun izlerini sürerek 550 yıl kadar geriye gitmiş ve Uruk kralı Gilgamiş’i kendisinin abisi olarak göstermiştir. Böylece kendisine koruyucu ve örnek olarak gördüğü Gilgamiş’in soyundan, yani anne ve babası olan Lugalbanda ile Tanrıça Ninsina’dan geldiğini belirterek, tanrısal kaynağının temelini oluşturmaktadır⁴⁷.

Bunun yanı sıra bazı mitlerde tanrıların panteonda yükselmek ve ulûhiyet derecelerini arttırmak amacıyla tanrıçalar tarafından emzirildiklerine dair ifadeler rastlanmaktadır. Bu bağlamda Babil Yaratılış Efsanesi Enuma Eliş’te “Tanrıların kralı” olan Tanrı Marduk’un doğum hikâyesinin anlatıldığı pasajda, onun tanrıçaları emdiği ve bir sütanne tarafından büyütüldüğünden söz edilmektedir. Söz konusu pasajda bu durum şöyle aktarılmaktadır: “... Tanrıçaların memelerini emdi. Bakıcısı sütnine yürek titreten haşmetle doldurdu (onu) ...”⁴⁸. Nitekim efsanede anne sütü, emzirilene tanrısallık ve krallık aktaran sembolik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan MÖ 3. binyılın sonlarına doğru yaşanan kent devleti modelinden merkezi devlete geçiş sürecinde merkezîyetçilik, dini hayatta bazı dönüşümlerin yaşanmasına zemin oluşturmuştur. Krallar hâkimiyetlerinin devamlılığı için, kendilerini tanrıların temsilcisi olarak nitelendirmiş olup, zaman zaman da baş tanrı adına hareket etmişlerdir. Hatta egemenliklerini devam ettirmek amacıyla bazen de kendilerini tanrılaştırmışlardır⁴⁹. Buradan hareketle Asur Devleti’nin iç ve dış politikalarının şekillendirilmesinde güçlü

⁴⁴ Andrew George, *The Babylonian Gilgamesh Epic, Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*, (New York: Oxford University Press, 2003), 541.

⁴⁵ George, *The Babylonian Gilgamesh Epic*, 541.

⁴⁶ Adı geçen destanın 82-83. satırlarında bu durum: “*Alışkanlık edinmişti, sadece, vahşi hayvanların sütünü emmeyi*” şeklinde geçmektedir. Bottero, *Gilgamiş Destanı*, 230.

⁴⁷ Yusuf Kılıç ve Şeyma Ay, “Eski Mezopotamya’da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu”, *Turkish Studies* 8/5, (2013), 399.; Bottero, *Gilgamiş Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, 26.

⁴⁸ Alexander Heidel, *Enûma Eliş Babil Yaratılış Destanı*, (Çev. İsmet Birkan), (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000), 37.

⁴⁹ Yusuf Kılıç ve Şeyma Ay, “Eski Mezopotamya’da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu”, 399-401.

bir inanç yapısının olduğu anlaşılmaktadır. Savaşçı özellikleriyle bilinen Asur Devleti, dini inançların toplumlar üzerindeki güçlü etkisini de kullanarak hızla yayılmıştır. Asur Devleti kralları, politik hamlelerinde tanrıların rızası kapsamında hâkimiyet bölgelerini genişletmişlerdir⁵⁰. Özellikle Yeni Asur Devleti'nin bazı kralları kendilerini tanrıların temsilcisi olarak görmüş, kökenlerini ilahi anlamda zaman zaman Tanrıça Mullissu'yla da özdeşleştirilen Tanrıça İstar'a dayandırıp, tanrıçanın oğlu olarak tanımlamışlardır. Öyle ki tanrıça ile kral arasındaki anne ve çocuk ilişkisi, buzağısını emziren inek metaforuyla ifade edilmiş ve bu durum bazı kehanet belgeleri ile kraliyet yazıtlarında da yerini almıştır⁵¹.

Böylece Tanrıça İstar'ın krallarla olan annelik ilişkisinin birçok metinde karşılaşılan bir motif olarak devam ettiği görülmektedir⁵². Bazı çivi yazılı kraliyet yazıtlarının yanı sıra tanrıçanın krallara duyduğu anne şefkati ve ilgisi, kehanet metinlerinde ilahi elçiler⁵³ aracılığıyla gönderdiği mesajlarda da belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Öyle ki kehanet belgelerinde yarı tanrısal bir meziyete sahip olan kral ile Tanrıça İstar arasındaki anne-çocuk ilişkisinin, serideki hemen her kehanette metaforik anlamda işlendiği görülmektedir. Bu bağlamda kralın, tanrıça tarafından emzirilen, avutulan, bakılıp büyütülen ve korunan bir çocuk olarak tasavvur edildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bazı çivi yazılı belgelerde tanrıça da kralın annesi, ebesi, sütannesi veya dadısı olarak görülmekte ve ona şefkatle “buzağım” veya “kralım” şeklinde hitap etmektedir⁵⁴. Örneğin, Yeni Asur Devleti kralı Asarhaddon'un hükümdarlık yıllarına tarihlenen “Ana Kraliçe'ye Bir Kehanet” adlı kehanet metninde kral, tanrıçanın buzağısı olarak tanımlanmaktadır. Bu durum söz konusu metinde “*Arbela'lı İstar'ın [kralın annesine] sözü:..., Dizlerimin bağı çözüldü....*]. Mullissu [*buzağısının*] *çığlığını [duydu]*”⁵⁵ şeklindedir. Bunun yanı sıra kral

⁵⁰ Tuğçe Horunlu, “Yeni Asur Dönemi Devlet Politikalarında Din Faktörü”, L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen (Eds.) *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2019), 385.

⁵¹ Örneğin, “Bilinmeyen Elçi” adlı kehanet metninde geçen: “*Arbelalı İstar bozkıra çıktı ve şehirdeki buzağısına mutluluk (kehaneti) gönderdi.*” şeklindeki ifadeler bunu kanıtlamaktadır. Yine bir başka kehanet metninin yer alan “[*Korkma*], buzağım!” sözler de tanrıça ve kral arasındaki yakınlığın derecesini de göstermektedir. Simo Parpola, *Assyrian Prophecies*, (Helsinki: Helsinki University Press, 1997), xv, 9-10, 18.

⁵² Rivkah Harris, “Inanna-Ishtar as Paradox and a Coincidence of Opposites”, *History of Religions* 30/3, (1991), 270.

⁵³ İlahi elçilik ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şeyma Ay, “Eski Yakındoğu'da İlahi Elçiler ve Onların Kraliyet İdeolojisindeki Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 34/57, (2015), 1-22.

⁵⁴ Parpola, *Assyrian Prophecies*, xxxvi.

⁵⁵ Parpola, *Assyrian Prophecies*, 34.

Asurbanipal devrinde yazılmış bir kehanet metninde de benzer ifadeler yer almaktadır:

*“Annesi Mullissu olan sen, korkma! Sütannesı Arbela’nın Hanımefendisi olan sen, korkma! Seni bir sütanne gibi kucağımda taşıyacağım, seni bir nar gibi bağrıma basacağım. Geceleri uyanık kalıp seni koruyacağım; gündüzleri seni emzireceğim; şafak vaktine kadar seni gözlemleyeceğim. Korkma, benim beslediğim buzağım/yavrum.”*⁵⁶

Bununla birlikte Ninova’lı İştar’ın, Asurbanipal’in hayatındaki rolünü ortaya koyan “Asurbanipal ve Nabû Arasındaki Diyalog” adlı vesikada tanrıçanın, kraliyet bebeğini nasıl emzirdiğı anlatılmaktadır. Söz konusu belgede Yazı ve Güzel Sanatlar Tanrısı Nabu, krala şöyle demektedir.

*“Seni Ninova Kraliçesi’nin yanına bıraktığımda daha çocuktun Asurbanipal; Ninova Kraliçesi’nin kucağına oturduğunda bir bebektin Asurbanipal. Onun dört memesi ağzına yerleştirildi ...”*⁵⁷.

Nitekim burada Ninova Kraliçesi olarak tanımlanan tanrıçanın dört memesinden bahsedilmesi oldukça dikkat çekmektedir. Zira bu karakteristik özellik inek gibi geniş getiren büyükbaş hayvanların anatomik yönünü hatırlatmaktadır⁵⁸. Dolayısıyla burada tanrıçanın bereketli olduğunu vurgulamak için onun inek sembolü üzerinden betimlendiğı açıktır.

Ayrıca Yeni Asur Devleti Dönemi’ne ait çivi yazılı kehanet belgelerinde kraliyet çocuklarının, erken yaşlarda İştar tapınaklarına bırakıldığı ve tanrıçanın hizmetindeki sütanneler tarafından emzirildikleri bilgisine rastlanmaktadır⁵⁹. Buna göre kral Asurbanipal’in de söz konusu tapınaklarda büyüdüğü “Asurbanipal’in Ninova ve Arbela’lı İştar’a İlahisi” adlı metinden takip edilmektedir. Adı geçen çivi yazılı belgede bu durum:

*“Ben Asurbanipal, onların en sevdikleri, en değerli Asur tohumu, Ninova’nın çocuğı, Emařmař ve Egařankalamma’nın meyvesiyim, ..., Beni doğuran Ninova Hanımı, bana eşsiz bir krallık bahşetti; yaratıcım Arbela Hanımı, (benim için) sonsuz yaşamı emretti.”*⁶⁰ sözleriyle kaydedilmektedir.

Bu pasajdan kral Asurbanipal’in bebeklik yıllarında anne ve babasından ayrıldığı, daha sonra Ninova ve Arbela’daki İştar tapınaklarında

⁵⁶ Parpola, *Assyrian Prophecies*, 39.

⁵⁷ Alasdair Livingstone, *State Archives of Assyria, Vol III*, (Finland: Helsinki University Press, 1989), 34.

⁵⁸ Piotr Steinkeller, “Text, Art and Archaeology”, 995.

⁵⁹ Marten Stol, *Women in the Ancient Near East*, (Boston: De Gruyter, 2016), 612.

⁶⁰ Livingstone, *State Archives of Assyria, Vol III*, 12.

tanrıçanın hizmetindeki rahibeler tarafından emzirildiği ve yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kralların tanrıçalar tarafından emzirildikten sonra sūtanneye bırakılması da ilk kez Enuma Eliş mitinde görülmektedir⁶¹. Ayrıca İstar kültüyle bağlantılı çivi yazılı bir kehanet belgesinde Tanrı Marduk'u emzirenin Ninovalı İstar, dadılığını yapanın ise Arbela'lı İstar olduğu aktarılmaktadır⁶². Bununla birlikte çivi yazılı Asur kraliyet yazıtları ve kehanet metinlerinde kralı hem emziren hem de ona bakıcılık yapanın Tanrıça İstar olduğu kaydedilmektedir⁶³.

Tüm bu çivi yazılı vesikalardan hareketle kralların tanrıçalar tarafından emzirilmesi geleneğinin Sumer Tanrıçası Ninhursag'la başlayıp Sami toplumların bölgeye yerleşmesiyle birlikte Tanrıça İstar tarafından üstlenildiği anlaşılmaktadır. Zira Yeni Asur Devleti Dönemi'ne ait kral yazıtları, kehanet belgeleri ve tasvirli eserler de bunu kanıtlamaktadır. Nitekim Mezopotamya toplumlarının yazılı ve arkeolojik verileri incelendiğinde tanrıçalarla bağlantılı ilahi emzirme geleneğinin krallar tarafından dünya hâkimiyeti ideolojisini meşru kılmak amacıyla bilinçli olarak uygulandığını söylemek mümkündür.

Eski Mezopotamya Toplumlarının Tasvirinde Emzirme Motifi ve Tanrıçalarla İlişkisi

Eski Mezopotamya'nın emzirme temalı görsel kompozisyonlarının temelini Tanrıça Ninhursag ve İstar tasvirleri oluşturmaktadır. Nitekim Susa'da ortaya çıkarılan ve Kasit (Orta Babil) kralı Meli-Şipak Dönemi'ne tarihlenen bir kudurru (sınır taşı) üzerinde Tanrıça Ninhursag'ın doğum ve bebekle yakın ilişkisinin önemli simgelerinden olan bıçak resmedilmiştir. Buradan hareketle tanrıçanın, bıçağı yenidoğan bebeklerin göbek bağına kesmek için kullanımı irdelendiğinde doğum ritüellerinde büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır⁶⁴. Bunun yanı sıra Eşnunna kentinde ele geçen pişmiş topraktan yapılmış bir rölyef üzerinde Sumer Doğum Tanrıçası Ninhursag'ın betimi yer almaktadır⁶⁵. İsin-Larsa Dönemi'ne ait olan bu kabartmada tanrıça

⁶¹ Bu durum söz konusu destanda şöyle geçmektedir: "... Marduk doğdu Apsu'nun bağrından; kutsal Apsu'dan [Marduk] dünyaya geldi. Ea'yı onu doğurtan, babası; doğuransa anası Damki[na]. Tanrıçaların memelerini emdi. Bakıcısı sūtnine yürek titreten haşmetle doldurdu (onu)..." Heidel, *Enūma Eliş Babil Yaratılış Destanı*, 37.

⁶² Livingstone, *State Archives of Assyria, Vol III*, 99.

⁶³ Livingstone, *State Archives of Assyria, Vol III*, 34, 99.

⁶⁴ Henri Frankfort, "A Note on the Lady of Birth", *Journal of Near Eastern Studies* 3/3, (1944), 198-200.

⁶⁵ Söz konusu kabartmanın Louvre, Lowie ve Irak Müzesi'nde olmak üzere üç kopyası bulunmaktadır. E. Douglas Van Buren, "A Clay Relief in the 'Iraq Museum'", Fig. 1.

sol eliyle emzirdiği çocuğu tutmakta, yukarı kaldırdığı sağ elinde ise tanımlanamayan bir nesne görülmektedir. Ayrıca tanrıçanın omuzlarından da iki çocuk başı görünmekte, sağında ve solunda ise ölmüş izlenimi uyandıran kaburga kemikleri belirgin cenin pozisyonunda iki çocuk tasviri yer almaktadır. Bu kompozisyonda söz konusu çocuk betimlerinin birbirine benzediği gözlenmektedir. Bununla birlikte kabarık ve katlı giysi içerisindeki tanrıçanın ayakları sola dönük vaziyette olup, köşeli başlığı ile bukleli saçları oldukça dikkat çekmektedir⁶⁶. Ayrıca tanrıçanın her iki yanında üreme sembolü olarak nitelendirilen ve onun kültüyle ilişkilendirilen iki omega betimi yer almaktadır⁶⁷ (**Resim 6**).

Resim 6: Tanrıça Ninhursag'ın tasvir edildiği pişmiş topraktan yapılmış kabartmanın çizimi ve görseli (E. Douglas Van Buren, "A Clay Relief in the 'Iraq Museum", 166.)

Diğer yandan oturur vaziyetteki tanrıçanın kucağında bir çocuğu yani kralı severken veya beslerken resmedilmiş bazı silindir mühür buluntularına ulaşılmıştır. Buradan hareketle Akad Devleti Dönemi'ne (MÖ 2200) tarihlendirilen ve üzerindeki çivi yazılı ifadeden tercüman olduğu anlaşılan Su-ilişu adlı kişiye ait silindir mühür dikkat çekmektedir. Söz konusu mühür sahnesinde ilahi başlıklı ve kabarık katlı elbise giyen oturmuş bir tanrıça, kucağında sağ elini selamlamak için kaldırmış çıplak erkek çocuğu yani kralı tutmaktadır. Hilal betiminin hemen altında duran kralın yüzü ise tanrıçaya dönük şekildedir. Yine burada iki tapınan tanrıçaya yaklaşır vaziyete olan sakallı erkek figürü bir kurban taşıırken, kadın tapınan ise kovaya benzer bir nesne tutmaktadır (**Resim 7**). Mührün yazıtından hareketle tercüman Su-ilişu'nun, Akad Devleti Dönemi'nde Mezopotamya ile İndus Bölgesi

⁶⁶ E. Douglas Van Buren, "A Clay Relief in the 'Iraq Museum", 167.

⁶⁷ Emre Erdan, "Frig Tipi Fibulalarda Tanrıça Sembolizmi Üzerine Bazı Düşünceler", *Art-Sanat* 11, (2019), 166.

arasındaki ticari ilişkilerin yürütülmesinde önemli bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır⁶⁸. Kralın bir tanrıça tarafından sevilirken veya emzirilirken tasvir edildiği bu mühür kompozisyonunda Su-ilişu, kraliyet sarayı ve tanrılara olan yakınlığını vurgulamak istemiştir⁶⁹. Ancak mühür üzerinde hangi tanrıçanın resmedildiği kesin olarak bilinmese de kabarık ve katlı giysisinin daha önceki kabartmada yer alan Tanrıça Ninhursag'ın kıyafetine oldukça benzediği görülmektedir. Bu durum ise her iki buluntu üzerinde aynı tanrıçanın farklı şekillerde resmedilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Resim 7: Akad Devleti Dönemi'ne (MÖ 2200) ait tercüman Su-ilişu'nun silindir mührü ve baskısı (Babcock and Tamur, *She Who Wrote Enheduanna and Women of Mesopotamia ca. 3400-2000*, 207.)

Ayrıca Mezopotamya sanatının yaygın temalarından üreme, beslenme, bereket ve ilahi anneliğin sembolü kabul edilen emzirme motifi Tanrıça İştâr'la da özdeşleştirilmektedir. Silindir mühürlerde ve tasvirlerde bu tanrıça sıklıkla yavrusunu emziren bir hayvanla birlikte antropomorfik biçimiyle betimlenmiştir. Bazen de doğal yaşam alanında yavrusunu emziren bir hayvan görünümündedir. Tanrıçanın hayvan formunda olduğu sahnelerde ise rozet/palmet ve yıldız simgelerinden sadece biri veya birkaçının birlikte resmedildiği görülmektedir⁷⁰.

Bu bağlamda Eski Babil Devleti Dönemi'ne (MÖ 2000-1600) tarihlendirilen bazı silindir mühürlerde Tanrıça İştâr'ın emziren hayvanlarla özellikle de inekle tasvir edildiği görülmektedir. Öyle ki Eşnunna kenti kazılarında ortaya çıkarılan bir mühür üzerinde kutsal hayvanı aslan üzerinde duran Tanrıça İştâr, buzağısını emziren inekle birlikte resmedilmiştir. Adı geçen mühürde bulunan sekiz köşeli yıldız ile iki yanında keçilerin olduğu

⁶⁸ Winter, *Frau und Göttin*, 389.

⁶⁹ Sidney Babcock and Erhan Tamur (Ed.), *She Who Wrote Enheduanna and Women of Mesopotamia ca. 3400-2000*, (New York: The Morgan Library&Museum, 2022), 207.

⁷⁰ Sian Lewis and Lloyd Llewellyn-Jones, *The Culture of Animals in Antiquity*, (London and New York: Routledge, 2018), 80.

ağaç betimi gibi ikinci grup motifler de tanrıçayı temsil eden diğer simgelerdir⁷¹. Aynı döneme tarihlendirilen bir başka silindir mühürde ise adı geçen tanrıça emziren inekle birlikte tasvir edilmiştir. Üst kısmı tahrip olmuş bu mühür sahnesinde vücudunun yarısı bulunan tanrıça, sembolik hayvanı olan iki aslan üzerinde ayakta betimlenmiştir. Tanrıçanın huzurunda ona sunular gerçekleştiren tapınanlar ile arkasında buzağısını emziren inek motifi bulunmaktadır⁷² (**Resim 8**). Nitekim bu ve benzeri tasvirler incelendiğinde emzirmenin yalnızca biyolojik bir eylem olmadığı, aynı zamanda dini ve mitolojik bir anlamının olduğu anlaşılmaktadır.

Resim 8: Eski Babil Devleti Dönemi'ne ait silindir mühürün çizimi
(Ward, *The Seal Cylinders of Western Asia*, 158.)

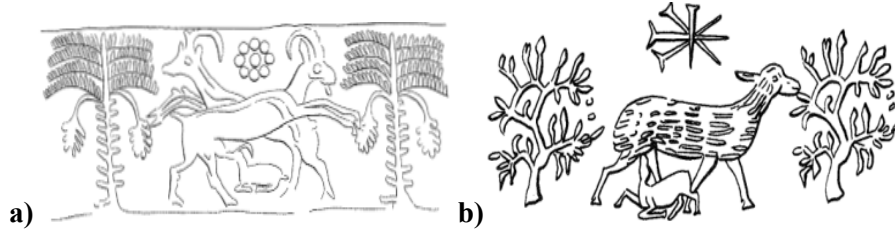
Ayrıca Orta Asur Devleti Dönemi'ne (MÖ 1500-1000) tarihlendirilen çeşitli silindir mühürlerde de yavrusunu emziren bir hayvan sahnenin merkezine yerleştirilmiş olup, zaman zaman bu hayvana Tanrıça İstar'ın rozet veya yıldız simgesi eşlik etmektedir. Belirtilen döneme ait bir silindir mühürde hurma ağacından beslenen ve ters yönlerde bakan iki keçiden birinin yavrusunu emzirdiği görülmektedir. Diğer örneklerde olduğu gibi bu mühür üzerinde de tanrıçanın sembolü olan palmet/rozet betimi vardır⁷³ (**Resim 9a**). Ayrıca

⁷¹ Hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı Mezopotamya ve çevresinde tarih öncesi dönemlerden arkeolojik buluntular ile damga ve silindir mühürler üzerinde sıklıkla itibaren görülen emzirme motifi, doğurganlık, annelik, beslenme ve yaşamın devamlılığı ile ilişkilendirilen önemli bir temadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Othmar Keel, *Das Böcklein in der Milch seiner Mutter und Verwandtes: Im Lichte eines altorientalischen Bildmotivs*, OBO 33, (Fribourg and Göttingen: Universitätsverlag / Vandenhoeck Ruprecht, 1980), 105.

⁷² William Hayes Ward, *The Seal Cylinders of Western Asia*, (Washington, Carnegie Institution of Washington, 1910), 157.

⁷³ Tallay Ornan, *The Triumph of the Symbol: Pictorial Representation of Deities in Mesopotamia and the Biblical Image Ban*, (Göttingen: Academic Press Fribourg, 2005), 162.; Tanrıça İstar'ın simgesi palmet betimine, Ugarit'te ele geçen bir fildişi levha üzerinde de rastlanmıştır. MÖ 1200'lere tarihlenen bu fildişi levha üzerinde tanrıça, kraliyet varisi olan iki çocuğu ayakta emzirirken tasvir edilmiş olup, tanrıçanın başının üzerinde rozet motifi betimlenmiştir. Johanna H. Stuckey, "Ancient Mother Goddesses and Fertility Cults", *Journal of the Association for Research on Mothering* 7/1, (2005), 37.

burada tasvir edilen hurma/palmiye ağacı da Tanrıça İstar'ın varlığını kanıtlayan bir başka unsurdur. Zira Yakın Doğu coğrafyasının bitkisi olan hurma/palmiye ağacı tasvirli eserlerde Tanrıça İstar'la bir arada ya da onu temsilen tek başına resmedilmiştir⁷⁴. Bunun yanı sıra aynı döneme ait bir başka silindir mühür örneğinde de kuzusunu emziren koyun önündeki bitkiden yerken betimlenmiştir. Doğurganlık ve besleme temalarının ön plana çıktığı doğal görünümdeki bu mühürde koyunun Tanrıça İstar'ın zoomorf temsili olduğunu söylemek mümkündür. Zira emziren koyunun üzerindeki tanrı belirteci olan *DİNGİR* determinatifi de bunun kanıtı niteliğindedir⁷⁵ (**Resim 9b**). Nitekim Eski Yakın Doğu'da sıklıkla karşılaşılan emzirme motifi, üremenin yanı sıra anne ile yavrusu arasındaki güçlü bağı da sembolize etmektedir.

Resim 9: a) Orta Asur Devleti Dönemi'ne tarihlenen silindir mührün çizimi (Ornan, *The Triumph of the Symbol*, 270.); **b)** Orta Asur Devleti Dönemi'ne ait Asur'da ele geçen silindir mührün çizimi. (Parpola, *Assyrian Prophecies*, 38.)

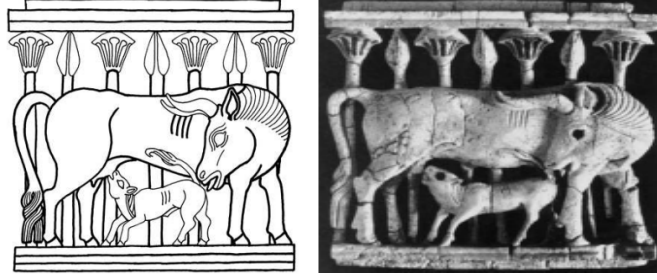
Öte yandan Mezopotamya'nın çeşitli yerleşimlerinde ele geçen birçok mühürde ve tasvirli eserler üzerinde inek-buzağı ile anne-çocuk motiflerinin kraliyet ideolojisiyle olan bağlantısını görmek mümkündür. Bunun yanı sıra çeşitli çivi yazılı kehanet metinlerinde Tanrıça İstar'ın bazı krallara buzağı şeklinde hitap etmesi de bunun yazılı kanıtını oluşturmaktadır. Ayrıca Nimrud'da ele geçen buzağısını emziren inek betimli fildişi oyma levhalar da bu anaç ifadenin tasvirini oluşturmaktadır⁷⁶ (**Resim 10**). Bununla birlikte tarihi dönemden itibaren sıklıkla rastlanılan benzer motiflerde, emziren hayvanın Tanrıça İstar'ı, emzirdiği yavrunun ise kralı temsil ettiği

⁷⁴ Irit Ziffer, "Western Asiatic Tree-Goddess", *Egypt and the Levant XX*, (2010), 420.

⁷⁵ Aysel Ateş, *Eski Mezopotamya Tasvir ve Mühür Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024), 80.

⁷⁶ Johanna Stuckey, "Spirit Possession and the Goddess Ishtar in Ancient Mesopotamia", *Matrifocus: Cross-Quarterly for the Goddess Woman Samhain* 8-1, (2008), 6.; Henri Frankfort, *The Art and Architecture of the Ancient Orient*, (USA: Penguin Books, 1954), 322.

düşünülmektedir.⁷⁷ Nitekim tüm bu buluntular adı geçen tanrıçanın ilahi anne olma yönünü ortaya koyması bakımından oldukça değerlidir.

Resim 10: Nimrud kentinde ele geçen Tanrıça Mullissu/İstar olarak tanımlanan ve süt emen buzağısına doğru eğilmiş ineğin betimlendiği fildişi panel (Parpola, *Assyrian Prophecies*, 32.; Curtis and Reade, *Art and Empire: Treasures From Assyria in the British Museum*, (New York: Metropolitan Museum of Art, 1995), 326.)

Sonuç

Eskiçağ Mezopotamya toplumlarının kültüründe emzirmenin oldukça önemli bir yer tuttuğu tasvirli sanat eserleri barındıran arkeolojik bulgu ve çivi yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Zira bu toplumlarda emzirme, yalnızca yenidoğanın hayatta kalabilmesi için bir ihtiyaç olarak düşünülmemiş, aynı zamanda toplumların sosyokültürel normlarına da derinlemesine işlemiş bir uygulamadır. Buradan hareketle Eski Mezopotamya toplumlarında emzirmenin önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Zira söz konusu coğrafyanın eskiçağ yerleşimlerinde ortaya çıkarılan arkeolojik buluntular bunu kanıtlamaktadır. Kutsal bir güç olarak kabul edilen emzirme sembolü annelik, doğurganlık ve yaşamın devamlılığını sağlamakla birlikte tanrıçalarla özdeşleştirilmiştir. Özellikle toplumsal yapının temel taşı olan annelik rolü Tanrıça Ninhursag ve İstar ile kutsanmış ve aynı zamanda toplumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan doğurganlık gücünü de simgelemektedir. Mezopotamya çivi yazılı kraliyet yazıtlarında ve kehanet belgelerinde bu motif, siyasi bir mesajı iletme amacıyla da kullanılmıştır. Özellikle krallar adı zikredilen tanrıçaların kutsal sütü ile beslenmelerinden dolayı ilahi güç kazandıklarını belirtmişlerdir. Hatta emzirme ile ilgili tasvirler, bir kralın tanrı-tanrıça temsilcisi olarak görülmesini sağlamış olup, bu da onun yönetme yetkisinin ilahi bir güç tarafından desteklendiğini göstermektedir. Gerçekten emzirme, Mezopotamyalı kralların iktidarlarını meşru kılmak amacıyla sık sık

⁷⁷ Annie Caubet “Animals in Syro-Palestinian Art”, Billie J. Collins (Ed.), *A History of the Animal Word in the Ancient Near East*, (Leiden: 2002), 226.

başvurdukları bir yöntem olduğu gibi, tanrıçanın/kadının üreme, annelik ve besleyici doğal yönünü de temsil eden bir olgu olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, Mehmet. *Mitolojiler ve Semboller*. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2002.
- Ateş, Aysel. *Eski Mezopotamya Tasvir ve Mühür Sanatında Hayvan Sembolizmi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- Ay, Şeyma. “Eski Yakındoğu’da İlâhi Elçiler ve Onların Kraliyet İdeolojisindeki Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 34/57, (2015): 1-22.
- Aydınğün, Şengül G. “Yerleşik Hayat Öncesi: Yaratan Beden”, (ed.) Şengül G. Aydınğün, *Tunç Çağı’nın Gizemli Kadınları*. 11-28. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Babcock, Sidney ve Tamur, Erhan (Ed.). *She Who Wrote Enheduanna and Women of Mesopotamia ca. 3400-2000*. New York: The Morgan Library&Museum, 2002.
- Barnett, Richard David. “The Nimrud Ivories and the Art of the Phoenicians”, *Iraq* 2/2, (1935), 179-210.
- Bottéro, Jean. *Kültürümüzün Şafağı Babil*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- . *Gılgamış Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*. (Çev. Orhan Suda), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- CAD E. *The Assyrian Dictionary Volume 4-E*, (eds.) Leo Oppenheim vd., The Oriental Institute, USA: Chicago, Illinois, 2004.
- Campbell, Stuart and Daems, Aurelie. “Figurines in Prehistoric Mesopotamia”, Timothy Insoll (ed.) *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*. 567-589. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Caubet, Annie. “Animals in Syro-Palestinian Art”, (ed.) Billie J. Collins, *A History of the Animal Word in the Ancient Near East*. 211-236. Leiden: Brill, 2002.
- Cengiz, Tülin. “Venüs Heykelciklerinden İdollere Kadın Temsilleri”, *Gazi Akademik Bakış* 15/29, (2021), 39-48.
- Collon, Dominique. *Ancient Near Eastern Art*. Berkeley: University of California Press, 1995.
- Aurelie Daems, “A Snake in the Grass: Reassessing the Evet-Intriguing Ophidian Figurines”, eds. Robert A. Carter and Graham Philip, *Beyond the Ubaid Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East*. 129-141. Illions: Chicago, 2010.
- Dilek, Yeşim. “Eski Mezopotamya’da Erken Hanedanlık ve Akad Dönemleri’nde Kralların Dünya Hakimiyeti İdeolojilerinin Tanrılarla Bağlantısı”, *Archivum Anatolicum* 18/2, (2024), 333-360.
- Duralı, Teoman. *Gılgamış Destanı*, İstanbul: Çantay Kitabevi, 1992.

- Erdan, Emre. “Frig Tipi Fibulalarda Tanrıça Sembolizmi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Art-Sanat* 11, (2019) 163-185.
- Eroğlu Samur, Gülhan. *Anne Sütü*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2012.
- Eskandari, Nasir and Shahdadnejad, Eshrat. “A Lapis Lazuli Female Statuette “La Déesse-mère” from the Jiroft Civilization, South-East Iran (3rd millennium BCE)”, *Pazhoheshha-ye Bastan Shenasi Iran* 13/37, (2023), 161-173.
- Etgü, Yıldız Tilbe. “Tarih Öncesi Çağlardan Demir Çağına Eski Mezopotamya’da Kadının Üretimdeki Rolünün Sosyal Yaşama Etkisi”, *Oannes-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/1, (2022), 21-47.
- Frankfort, Henri. “A Note on the Lady of Birth”, *Journal of Near Eastern Studies* 3/3, (1944), 198-200.
- . *The Art and Architecture of the Ancient Orient*. USA: Penguin Books, 1954.
- Frayne, Douglas R. *Sargonic and Gutian Periods (2334-2113 BC), The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods 2*. Toronto: University of Toronto Press, 1993.
- Garro-Aguilar, Yaiza., Gulak Marina, Astigarraga, Egoitz, and Barreda-Gómez, Gabriel. “Breastfeeding: History, Techniques, Benefits, Complications and Care”, *HSOA Journal of Practical & Professional Nursing* 6/1, (2022), 1-13.
- George, Andrew. *The Babylonian Gilgamesh Epic, Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Harris, Rivkah. “Inanna-Ishtar as Paradox and a Coincidence of Opposites”, *History of Religions* 30/3, (1991), 261-278.
- Heidel, Alexander. *Enûma Eliş Babil Yaratılış Destanı*. (çev. İsmet Birkan), Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000.
- Horunlu, Tuğçe. “Yeni Asur Dönemi Devlet Politikalarında Din Faktörü”, Ed. L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen, *Mezopotamya’nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*. 383-400. İstanbul: Değişim Yayınları, 2019.
- Ito, Sanae. *Royal Image and Political Thinking in the Letters of Assurbanipal*. Helsinki: Unigrafia, 2015.
- Jacobsen, Thorkild. *The Treasures of Darkness A History of Mesopotamian Religion*. New Haven and London: Yale University Press, 1976.
- Keel, Othmar. *Das Böcklein in der Milch seiner Mutter und Verwandtes: Im Lichte eines altorientalischen Bildmotivs*, OBO 33. Fribourg and Göttingen: Universitätsverlag / Vandenhoeck Ruprecht, 1980.
- Kılıç, Yusuf ve Ay, Şeyma “Eski Mezopotamya’da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu”, *Turkish Studies* 8/5, (2013). 387-403.
- ve Uncu, Ebru. “Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlara Geçışı (İstar-Aphrodite Örneği)”, *History Studies* 3/1, (2011), 183-201.
- Koçak, Hande. (Ed.) *Sümer Kral Destanları Enmerkar ve Lugalbanda*. (çev. Selim F. Adalı ve Ali T. Görgü), Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.

- Koldewey, Robert. *The Excavations at Babylon*. London: Macmillan and Co., 1914.
- Kramer, Samuel N. *Sümerler*. (çev. Özcan Buse), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002).
- Kramer, Samuel N. *Tarih Sümerde Başlar*. (çev. Hamide Koyukan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- Kuhrt, Amelie, *Eskiçağ 'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) Cilt I*. (çev. Dilek Şendil), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Laneri, Nicolas. "The Discovery of a Funerary Ritual: Inanna/Ishtar and Her Descent to the Nether World in Titriş Höyük, Turkey", *East and West* 52/1-4, (2002), 9-51.
- Lewis, Sian and Llewellyn-Jones, Lloyd. *The Culture of Animals in Antiquity*. London and New York: Routledge, 2018.
- Legrain, Leon. *Terra-cottas from Nippur, University Of Pennsylvania The University Museum Publications Of The Babylonian Section Vol. XVI*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1930.
- Livingstone, Alasdair. *State Archives of Assyria, Vol III*. Finland: Helsinki University Press, 1989.
- Nadali, Davide. "Family Portraits Some Considerations on the Iconographical Motif of the "Woman with Child" in the art of the Third Millennium B.C.E.", (ed.) Lionel Marti and Winona Lake, *La famille dans le Proche-Orient ancien: réalités, symbolismes, et images Proceedings of the 55th Rencontre Assyriologique Internationale at Paris 6-9 July 2009*. 227-239. Eisenbrauns, 2014.
- Reade, Julian. *Mesopotamia*, Cambridge: Harvard University Press, 1991.
- Elisa Roßberger, "Reiguring the Body: From Terracotta Figurines to Plaques in Early Second Millennium Mesopotamia", (eds.) Barbara Horejs, Christoph Schwall, ets al., *Proceedings of the 10th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East Volume I*. 523-537. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2018.
- Ornan, Tallay. *The Triumph of the Symbol Pictorial Representation of Deities in Mesopotamia and the Biblical Image Ban*. Göttingen: Akademik Press Fribourg, 2005.
- Otto, Adelheid. "Professional Women and Women at Work in Mesopotamia and Syria (3rd and early 2nd millennia BC): The (rare) Information from Visual Images", (eds.) Brigitte Lion, Cécile Michel, *The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East*. 112-148, De Boston: Gruyter, 2016.
- Ören Hacı ve Kılıç, Yusuf. "Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Fildişinin Kullanımı", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 34, (2024), 959-989.
- Öz, Esma ve Albayrak, İrfan. "Çivi Yazılı Belge ve Kitabelerde Kralları Tanımlayan Unvan ve Sıfatlar", *History Studies* 7/1, (2015), 139-151.
- Özgül, Evin. *Eski Anadolu Toplumlarında Tanrıça Tasvirleri (MÖ 2. Binyılın Sonuna Kadar)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

- Parpola, Simo. *Assyrian Prophecies*. Helsinki: Helsinki University Press, 1997.
- Parrot, André. *The Arts of Assyria*, New York: Golden Press, 1961.
- Georges Perrot and Charles Chipiez, *A History of Art in Chaldaea and Assyria Volume II*. London: Chapman and Hall, 1884.
- Stantis, Crhis, Schutkowski, Holger and Sołtysiak, Arkadiusz. "Reconstructing Breastfeeding and Weaning Practices in the Bronze Age Near East Using Stable Nitrogen Isotopes", *American Journal Of Physical Anthropology*, 172/1, (2019), 58-69.
- Steinkeller, Piotr. "Text, Art and Archaeology: An Archaic Plaque From Mari and the Sumerian Birth-Goddess Ninhursag", (eds.) Grégory Chambon, Michaël Guichard, *de l'Argile Au Numérique: Melanges Assyriologiques En l'Honneur de Dominique Charpin*. 977-1011, Paris: Peeters, 2019.
- Stol, Marten. *Women in the Ancient Near East*. Boston: De Gruyter, 2016.
- Stuckey, Johanna H. "Ancient Mother Goddesses and Fertility Cults", *Journal of the Association for Research on Mothering* 7/1, (2005). 31-44.
- , "Spirit Possession and the Goddess Ishtar in Ancient Mesopotamia", *Matrifocus: Cross-Quarterly for the Goddess Woman Samhain* 8-1, (2008), 1-10.
- Şahin Utku, Nihal. "Antik ve Orta Çağ'da Sütannelik: Başkasının Sütünün Biyolojik, Ekonomik ve Kültürel Kodları", *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi* 6/1, (2020), 51-112.
- Van Buren, E. Douglas. *Clay Figurines of Babylonia and Assyria*, New Haven: Yale University Press, 1928.
- , "A Clay Relief in the Iraq Museum", *Archiv für Orientforschung*. 9, (1933-1934), 165-171.
- , *Symbols of the Gods in Mesopotamian Art*. Roma: Pontificum Institutum Biblicum, 1945.
- Ward, W. Hayes. *The Seal Cylinders of Western Asia*. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1970.
- Winter, Urs. *Frau und Göttin Exegetische und Ikonographische Studien zum Weiblichen Gottesbild im Alten Israel und in Dessen Umwelt*. Germany: Florian Lippke, 1983.
- Yücel, Çağatay. "Tarih Öncesi İnsan Biçimli Figürinler Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21, (2018), 228-239.
- Ziffer, Irit. "Western Asiatic Tree-Goddess", *Egypt and the Levant* 20, (2011), 411-430.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.huffpost.com/entry/neanderthal-breastfeeding-prehistoric-tooth_n_3321809. (Erişim: 28.12.2024)